

İkinci Dünya Savaşı Sırasında İran'ın İşgali Karşısında Türkiye ve Türk-İran Hududunda Meydana Gelen Bazı Hudut Hadiseleri

Kamuran Karabalık

Araştırma Makalesi

Dr., Zonguldak Bülent Ecevit
Üniversitesi
Zonguldak/TÜRKİYE
kamurankalik@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4703-8412

Geliş: 6 Eylül 2024
Kabul: 14 Temmuz 2025
Yayın: 10 Ağustos 2025

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939'da başladı. Savaş başladıktan sonra İran hükümeti tarafsızlığını ilan etti. Ancak İran Körfezi, hem Sovyet Rusya'ya yardım ulaştırılması için hem de Hindistan yolu üzerinde bulunması hasebiyle Müttefikler için önemli bir konumdaydı. Bu sebeple İran toprakları bir süre sonra Sovyet Rusya ve İngiltere tarafından işgal edildi. İran'ın işgal edilmesi Türk kamuoyunda tartışılan önemli meselelerden biri oldu. Çünkü İran hem Türkiye hududunda hem de yoğun bir Türk nüfusunun olduğu bir ülkedy. Ayrıca İran'ın işgal edilmesi Türkiye'nin de işgal edilebileceği endişelerini taşıyordu. İran işgal edildikten sonra Türk-İran hududunda bazı hudut hadiseleri meydana geldi. Bu hudut hadiseleri İran'ın kuzey bölgelerini işgal eden Sovyet Rusya ile Türkiye arasında yaşanmaya başladı. Hudut hadiselerinin çözümü için iki devlet arasında uzun görüşmeler yapılmasına rağmen bir neticeye varılamadı. 1943 ve 1944 yıllarında kurulan komisyonlar da yaşanan hudut hadiselerini çözemeyince durum daha üst makamlara sevk edildi. Bu çalışmanın amacı, İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk kamuoyunun İran'ın işgaline olan bakışını ve Türk-İran hududunda meydana gelen bazı hudut hadiselerini incelemektir.

Anahtar Kelimeler: İkinci Dünya Savaşı, İran, Türkiye, İngiltere, hudut hadiseleri

Some Border Incidents in Turkey and the Turkish-Iranian Border against the Occupation of Iran during the Second World War

Research Article

PhD., Zonguldak Bülent Ecevit
University,
Zonguldak/TURKIYE
kamurankalik@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4703-8412

Received: 7 September 2024
Accepted: 18 July 2025
Published: 10 August 2025

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

ABSTRACT

The Second World War began on September 1, 1939. After the start of the war, the Iranian government declared its neutrality. However, the Persian Gulf was important for the allies both for the delivery of aid to Soviet Russia and because it was located on the route to India. For this reason, Iranian territory was occupied by Soviet Russia and Britain after a while. The invasion of Iran became one of the most important issues discussed in Turkish public opinion, since Iran was both on the Turkish border and a country with a dense Turkish population. There were also concerns that the invasion of Iran could lead to the invasion of Turkey. After the invasion of Iran, some border incidents occurred on the Turkish-Iranian border. These border incidents started to occur between Soviet Russia, which occupied the northern regions of Iran, and Turkey. Although long negotiations were held between the two states for the solution of the border incidents, no result was reached. In 1943 and 1944, when the commissions established could not solve the border incidents, the situation was referred to higher authorities. The aim of this study is to examine the Turkish public opinion's view of the invasion of Iran during the Second World War and some border incidents that took place on the Turkish-Iranian border.

Keywords: World War II, Iran, Turkey, England, border incidents

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Atıf - Cite: Karabalık, Kamuran. İkinci Dünya Savaşı Sırasında İran'ın İşgali Karşısında Türkiye ve Türk-İran Hududunda Meydana Gelen Bazı Hudut Hadiseleri. *History Studies* 17, no. 3 (2025): 557-577.

Giriş

Alman ordularının 1 Eylül 1939 günü Polonya'ya girmesiyle İkinci Dünya Savaşı başladı. Buna karşılık 3 Eylül de İngiltere, Polonya'ya verilen garanti yükümlülüğünden dolayı Almanya'ya savaş ilan etti. İngilizleri, Fransızlar takip etti.¹ Şüphesiz bu savaştan etkilenen devletlerden biri de İran oldu. İran, uzun süredir devam eden İngiliz ve Rus baskısını azaltmak maksadıyla, komşusu olduğu ülkelerle ilişkilerini geliştirme yoluna gitti. Nitekim bu amaçla yakın komşuları olan Türkiye ve Afganistan ile dostluk ilişkisi kurmaya çalışan İran², 2 Ekim 1935'te önce Türkiye, İran ve Irak'ın katılımıyla daha sonra bu üç ülkeye Afganistan'ın da (Kasım 1935) dâhil olmasıyla Sadabad Paktı'nı (8 Temmuz 1937) imzaladı.³ Bu şekilde İran, İkinci Dünya Savaşı'nın adım adım yaklaştığı dönemde topraklarını garanti altına almak istedi. İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra da İran, tarafsızlığını ilan etti. İran'ın bu tavrı, Sovyet Rusya ve İngiltere'yi rahatsız etti. Çünkü İran Körfezi, Sovyet Rusya'ya yardım ulaştırmak için en güvenli yoldu. Ayrıca İran, İngiliz sömürgesi Hindistan'a giden yol üzerindeydi. Bunlar dışında bu devletlere göre İran'ın başka bir önemi daha vardı. Bu da İran'da bulunan Almanlardı. Sovyet Rusya ve İngiltere'ye göre İran'da bulunan Almanlar, Hindistan'a saldırabilirlerdi ve Güneybatı İran'daki Anglo-İran Petrol Şirketi'nin çıkarlarına zarar verebilirlerdi. Bu sebeplerden dolayı iki devlet, ülkede bulunan Almanların çıkartılmasını İran hükümetinden talep ettiler. Ancak İran hükümeti, ülkede bulunan Almanların çalışmak için burada olduklarını söyleyerek bu talepleri reddetti. Bu arada Sovyet Rusya ve İngiltere İran sınırına askeri yığınak yapıyorlardı. Bu askeri yığınakların sebebi bu ülkelere sorulduğunda tatbikat yapıldığı cevabını verdiler. Bir süre sonra Almanya, Sovyet Rusya'ya saldırınca müttefik devletler, İran üzerinden Sovyet Rusya'ya yardım ulaştırmak istediler. Ancak bu istekleri İran tarafından reddedilince Sovyet Rusya ve İngiltere 25 Ağustos 1941'de İran'ı işgal ettiler.

İran'ın işgali Türk kamuoyunda tartışılan önemli meselelerden biri oldu. Türkiye de tıpkı İran gibi savaşın adım adım yaklaştığı yıllarda komşusu olduğu ülkelerle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmişti. Nitekim artan İtalyan ve Bulgar saldırısı ihtimaline karşı Türkiye, Bakanlarda kendisini güvence altına almak için Balkan Antantı'na (1934)⁴, daha sonra İtalya'nın Afrika ve Asya'ya yönelik yayılmacı politikasına karşı da doğusundaki devletlerle Sadabad Paktı'nı imzalamıştı.⁵ Bunun dışında Almanya'nın tehditlerine karşı da Türkiye, Batılı devletlere yanaşmıştı. Nitekim Türkiye ve İngiltere arasında 12 Mayıs 1939 tarihinde bir deklarasyon yayınlanmıştı. Bunu 23 Haziran 1939'da Fransa'nın bildirisi takip etmişti. Böylece Türkiye topraklarını güvence altına almış oluyordu.⁶ Bu sebeple Türkiye her ne kadar saldırgan devletlere karşı topraklarını güvence altına almak amacıyla girişimlerde bulunmak istese de uzun bir kara sınırını paylaştığı İran'ın işgal edilmesi Türkiye'yi tedirgin etti. Ayrıca Türkiye

¹ Basil Liddell Hart, *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*, çev. Kerim Bağrıaçık (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 21.

² Cyrus Ghani, *Iran and the Rise of Reza Shah: From Qajar Collapse to Pahlavi Rule*, (London: I.B. Tauris, 2001), 401.

³ Bu pakta göre, pakta imzalayan devletler, Milletler Cemiyeti ve Briand-Kellog Paktna bağlı kalacaklar, birbirlerinin içişlerine karışmayacaklar, sınırlara saygı gösterecekler, birbirlerine karşı herhangi bir saldırı girişiminde bulunmayacaklardı. Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014) 312.

⁴ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2023) 231.

⁵ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 311.

⁶ Mehmet Gönübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013) 139.

de tıpkı İran gibi tarafsızlığını ilan etmişti ve tarafsızlığını ilan etmesine rağmen İran işgal edilmişti. Bu durum Türkiye'nin de işgal edilebileceği endişelerine sebep oldu.

İran işgal edildikten sonra Türk kamuoyunun tartıştığı önemli meselelerden biri de İran'da bulunan Türklerdi. Sovyet Rusya, İran'da Türklerin yoğun olarak yaşadığı Güney Azerbaycan gibi bazı bölgeleri işgal edince asayiş sorunları ortaya çıktı. Nitekim bazı silahlı gruplar, buradaki köyleri basıyorlardı. Bölgeyi işgal eden Sovyet Rusya birlikleri ise olayların sona ermesi için herhangi bir önlem almıyorlardı. Bunun üzerine Türkiye, bölgedeki Türklerin, Türkiye'ye tahliye edilmesini gündeme taşıdı. Daha sonra Hüseyin Cahit Yalçın, İran'da yaşayan Türklerin durumunu anlatan "İran Türkleri" başlıklı bir makale kaleme aldı. Yalçın, bu makalede İran Türklerinin hem İran'ın hem de İngiltere'nin baskılarına maruz kaldığını ve haklarının ellerinden alındığını söylüyordu. Yalçın'ın bu iddialarına İran ve İngiltere tepki gösterdi. Billhassa İran basını, bu iddiaların gerçekleri yansıtmadığını üstelik İran'da Türklerin olmadığını, Türkçe konuşanların ise İranlılar olduğunu iddia etti. Bu konu bir süre Türkiye ve İran arasında gerginliğe sebep oldu.

İran işgal edildikten Türkiye'yi ilgilendiren diğer bir mesele de Sovyet Rusya ile Türkiye arasında Türk-İran hududunda yaşanan hudut olaylarıydı. 1941 ve 1942 yıllarında yaşanan bu olaylar, Sovyet Rusya ve Türk askerlerinin hududu ihlal etmelerinden kaynaklandı. Bu olaylar sebebiyle iki ülke arasında gerginlikler yaşandı. Sovyet Rusya, hudutta yaşanan olayların son bulması için her seferinde Türkiye'nin Moskova Büyükelçisini davet ederek nota verdi. Ancak buna rağmen hudutta yaşanan olaylar son bulmadı. Bunun üzerine bu sefer de hudutta yaşanan bir olay üzerine Türkiye, Moskova'daki Büyükelçiliği vasıtasıyla olayı protesto etti. Ancak Sovyet Rusya yetkilileri doğru olmayan istihbarattan kaynaklandığını ileri sürdüğü bu protestoyu kabul etmediklerini Türkiye'ye bildirdiler. Bunun üzerine hudut olaylarının araştırılması için iki ülke 1943 yılında bir komisyon kurdu. Ancak komisyonda bulunan Sovyet Rusya heyeti, olayların araştırılması neticesinde Türk heyetinin öne sürdüğü iddiaları reddetti. Örneğin, 1942 yılında yaşanan Heretil olayının aydınlatılması için iki taraf heyeti de iddialarını sundular. Sovyet Rusya heyeti, Türk tarafının sunduğu iddialara karşı Türk hudut haritasının yanlış olduğunu iddia ederek olayın kendi haritalarına göre Türkiye tarafında gerçekleştiğini söyleyerek olayın çözüme kavuşturulmasına engel oldular. Bundan sonra iki taraf heyeti 1944 yılında da yine 1942 yılı içerisinde meydana gelen olayların çözümü için çalışmalara başlasalar da Sovyet Rusya heyeti her seferinde itiraz ettiği için olaylar çözüme kavuşturulamadı ve bu olayların araştırılmasının daha üst makamlara sevk edilmesine karar verildi. Dolayısıyla hudut olaylarının çözüme kavuşturulması mümkün olmadı.

Bu çalışma, İkinci Dünya Savaşı'nda İran'ın işgalinin Türk kamuoyundaki yansımalarını ve Türkiye'nin bu duruma olan tepkilerini ele almayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu çalışma, hudutta yaşanan olayları, olayların sebeplerini, taraflar arasında yaşanan gerginlikleri, bu sorunların çözümü için yapılan girişimleri incelemektedir. Bu kapsamda büyük devletlerin politikalarının nasıl algılandığı tartışılarak, Türkiye'nin uluslararası ve bölgesel dengelerde nasıl bir politika izlediği değerlendirilmektedir. Bunun dışında bu çalışma hem Türkiye'nin güvenlik kaygılarını hem de tarafsız bir ülkenin işgalinin bölgesel etkilerini anlamayı hedeflemektedir.

Bu konu ile ilgili her ne kadar Mustafa Şehitoğlu tarafından kaleme alınan “İkinci Dünya Savaşı’nda ve Sonrasında İran (1938-1953)”⁷ ve Polat Kara tarafından kaleme alınan “Türkiye-İran İlişkileri (1923-1960)”⁸, adlı bazı çalışmalar yapılsa da bilhassa İkinci Dünya Savaşı sırasında Sovyet Rusya ile Türkiye arasında yaşanan hudut olayları üzerine müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Bu sebeple çalışma, Türk kamuoyunun İran’ın işgali karşısındaki tavrının yanı sıra bilhassa Türk-İran hududunda meydana gelen hudut olaylarını detaylı bir şekilde ele alarak, bu konuyu bağımsız bir inceleme konusu yapan bir çalışmadır. Bu kapsamda, Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki diplomatik ilişkilerin hudut güvenliği perspektifinden değerlendirilmesi, literatürdeki mevcut eksikliği doldurmayı amaçlamaktadır. Bunun için de bu çalışma dönemin önemli gazeteleri olan Anadolu, Cumhuriyet, Akşam, Yeni Sabah ve Türk Diplomatik Arşiv belgeleri gibi birincil kaynaklara dayanarak detaylı bir inceleme yapmaktadır. Gazeteler o dönem İran’ın işgaline ışık tuttuğu gibi işgalin Türkiye kamuoyundaki tartışmalarını ele alırken, Türk Diplomatik Arşiv belgeleri, Rusya ve Türkiye arasında yaşanan hudut olaylarını detaylı bir şekilde ele almaktadır. Dolayısıyla bu kaynaklar hem Türk hem de uluslararası tarih literatürüne güvenilir ve detaylı bir veri sunmaktadır.

1. İkinci Dünya Savaşı’nda İran’ın İşgaline Giden Süreç

İkinci Dünya Savaşı başladıktan sonra Rıza Şah (1878-1944), Millet Meclisi’nin açılış konuşmasında İran hükümetinin tüm ülkelerle dostane ilişkilerini geliştirmesini umduğunu ifade etti. 3 Eylül 1939’da da İran Başbakanı Mahmud Cem de İran’ın savaşta tarafsız kalacağına dair bir bildiri yayınladı. Bildiride Cem, Avrupa’da savaşın yayıldığını buna karşın İran’ın tarafsız kalacağını söyledi. Bu konuda savaşan devletlerin temsilcilerine İran’ın tarafsızlığına saygı duyulmasını istedi.⁹ Şah’a göre, İran’ın tarafsız kalmasının sebebi ne savaşa katılacak kadar güçlü ne de hak ve hukukunun çiğnenmesine engel olacak kadar zayıf olmasıydı. Yine İranlılar, Birinci Dünya Savaşı’nda olduğu gibi olumsuz bir durumla karşılaşılmasa için en doğru yolun tarafsız kalmak olduğunu düşünüyorlardı.¹⁰ Fakat İran’ın tarafsızlığını ilan etmesi, müttefik devletlerin hoşuna gitmedi. Çünkü bu devletler için İran önemliydi. Bunun sebeplerinden birincisi; müttefik kuvvetler tarafından Sovyet Rusya’ya, Almanlar ile mücadele için silah ve mühimmat ve İngilizlere petrol sevkiyatının yapılması için en uygun ve güvenli yolun, Fars Körfezi’nin olmasıydı. Aslında bu yol dışında başka 4 yol daha vardı. Bunlar; Murmansk ve Arkhangelsk, Vladivostok, Karadeniz üzerinden ve Boğaziçi ve Çanakkale Boğazı ve Hint-Afganistan yoluydu. Ancak müttefikler, bahsedilen yolları analiz ettikten sonra Sovyet Rusya’ya yardım etmek için en uygun yolun İran rotası olduğuna karar verdiler. Sebebi ise bu rotanın diğer tüm iletişim hatlarından daha güvenli olmasıydı. Ayrıca İngiltere’nin kullandığı insan gücü ve malların ana kaynağı olan Hindistan’ın İran ile olan kara sınırından dolayı bunların taşınması daha kolay olacaktı. Dahası İran’ı köprü olarak kullanarak müttefik devletlerin hava kuvvetleri buradan savaş bölgesine daha hızlı gönderilecekti. Yine savaş için gerekli mallar, Fars Körfezi’ni, Sovyet Rusya sınırlarına bağlayan ulusal demiryolu ve otoyolun düşman güçleri tarafından tahrip edilme riski olmadan Sovyet Rusya’ya güvenli bir şekilde gönderilecekti. İngiltere Başbakanı Winston Churchill de İran rotasının güvenilirliği hakkında, Arkhangelsk yolu üzerinden Sovyet

⁷ Mustafa Şehitoğlu, “İkinci Dünya Savaşı’nda ve Sonrasında İran (1938-1953)” (doktora tezi, Fırat Üniversitesi, 2017).

⁸ Polat Kara, “Türkiye-İran İlişkileri (1923-1960)” (doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010).

⁹ Nemat Ahmadi ve Yunes Sadeghi, “Cengi Cehani Devvom Huzur-ı Müttefikin der İran (ba Takid ber Nekşi İngiliz),” *Pojoheşname-i Tarihi* 8, no. 32 (1392 [2013]): 3.

¹⁰ Şehitoğlu, “İkinci Dünya Savaşı’nda ve Sonrasında İran”, 58-59.

Rusya'ya her türlü mal ve askeri malzemenin ulaştırmasının büyük zorluklarla karşılaşacağını bu yüzden İran rotasının daha güvenli olduğunu söylüyordu.¹¹

İran'ın İngilizler için bir diğer önemi ise, bölgedeki petrol kaynaklarıydı. İngilizler için hayati bir kaynak olan İran petroleri¹², kendi kontrollerinden çıktığı takdirde İngiliz ordusu Orta Doğu'da zor durumda kalabilirdi. Çünkü Hint Okyanusu ve Fars Körfezi Süveyş Kanalı'nın güneyindeki tüm İngiliz gemileri İran petrolüne ihtiyaç duyuyordu. İngiltere bu kaynağa başka bir alternatif bulsa ve petrolünü Kuzey Amerika'dan tedarik etmeye karar verse bile onu sevk edecek konumda değildi. Bunun sebebi İngilizlerin yeterli gemisinin olmaması ve bu yolun tehlikeli olmasıydı.¹³ Churchill anılarında İran'ın önemine şöyle vurgu yapıyordu: önce petrol kuyuları ele geçirilecek ardından Rusların yardımıyla İran'a ilerleyerek, ülkenin iletişimi kontrol altına alınacaktı.¹⁴

İran'ın başka bir önemi ise Güney Azerbaycan'daki enerji kaynaklarının Sovyet Rusya için önemli olmasıydı. Sovyet Rusya, bu amacını gerçekleştirmek için Güney Azerbaycan'a hâkim olmak istiyordu. Bunun için Sovyet Rusya, amacına ulaşmak için savaş süresince sahip olmak istediği enerji kaynaklarının da güvenliğini sağlayacaktı. Sovyet Rusya'nın İran üzerindeki diğer bir amacı da Sovyet Azerbaycanı ile Güney Azerbaycan arasındaki sınırı kaldırmaktı. İran'ın Güney Azerbaycan üzerinde yürüttüğü kötü politika, Sovyet Rusya'nın bu amacına hizmet ediyordu. Nitekim Sovyet Rusya, Güney Azerbaycan'daki Türklerin milli ve kültürel duygularını destekleyecek ve onların sınırın diğer tarafında yaşayan Türklerle bağlarını kuvvetlendirmek için ortak bir bilinç oluşturmaya yönelik bir siyaset izlemeye başladı.¹⁵

İran, müttefik devletler için bu sebeplerden dolayı oldukça önemli olmasına rağmen işgal için bu devletler için başka bir önemi daha vardı: Bu da İran'da bulunan Almanlardı. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya, İran üzerinden Kafkasya'daki nüfuzunu artırmaya çalışmıştı. Savaşın kapıda olduğu dönemde de Almanya-İran ticareti dokuz kat artmıştı.¹⁶ Ayrıca İran, Almanya'ya daha da yakınlaşmaya devam etti ve diplomatik ve ticari ilişkilerini daha ileri bir boyuta taşıdı.¹⁷ Nitekim ilerleyen dönemlerde Almanya, İran ticaretinde % 41'lik bir pay sahibi oldu.¹⁸ Ayrıca Alman danışmanlar hem İran devlet aygıtında hem de İran ordusunda söz sahibi olmaya başlamışlardı. İranlı milliyetçilere göre de Almanya, "Büyük İran" hayallerini gerçekleştirecek bir ülke olarak görülüyordu. Ayrıca Almanlar, İran silahlı kuvvetleri üzerinde de büyük bir etki yaratmış¹⁹ ve gün geçtikçe İran'da Alman askeri ve politik etkisi ülkeye egemen olmuştu.²⁰

¹¹ Ahmadi ve Sadeghi, "Cengi Cehani Devvom Huzur-ı Müttefikin der İran (ba Takid ber Nekşi İngilis)", 32.

¹² Ervand Abrahamian, *Modern İran Tarihi*, çev. Dilek Şendil (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 129.

¹³ Yunus Bor, "İkinci Dünya Savaşı'nda İran ve Türkiye ile İlişkileri 1939-1947" (doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022), 81.

¹⁴ Seyyid Nasır Hüseyini, "Aya İşgali Nizami İran der Cengi Cihani Devvom Yek Ameliyat Mürekkeb Bud?" *Feslname-i Ulum ve Fununi Nizami* 11, (1386 [2007]): 12.

¹⁵ Cemil Hasanlı, *Soğuk Savaşın İlk Çatışması İran Azerbaycanı*, (İstanbul: Bağlam Yayınları, 2005), 105.

¹⁶ İsmail Gergen, "Rus Kaynaklarına Göre Kafkaslarda Rus-Alman Nüfuz Mücadelesi (1933-1945)" (doktora tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 2021) 41-42.

¹⁷ Tolga Gürakar, *Türkiye ve İran Gelenek, Çağdaşlaşma, Devrim*, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012), 250.

¹⁸ Kara, "Türkiye-İran İlişkileri (1923-1960)", 231.

¹⁹ Miron Rezun, *The Soviet Union And Iran Soviet Policy in Iran from the Beginings of the Pahlavi Dynasty until the Soviet Invasion in 1941*, (Geneve: Sijthoff & Noordhoff International Publishers, 1981), 333-334.

²⁰ Gürakar, *Türkiye ve İran Gelenek, Çağdaşlaşma, Devrim*, 250.

Almanların, İran'daki bu etkinlikleri Ruslar ve İngilizleri rahatsız ettiğinden ülkede bulunan Alman uzmanlar konusu bu iki ülke tarafından sürekli gündeme getirilmeye başlandı ve bir tehdit olarak algılandı. İngiltere ve Sovyet Rusya'ya göre, İran'da bulunan Alman teknisyenler, Güneybatı İran'daki Anglo-İran Petrol Şirketi'nin çıkarlarına zarar verebilirlerdi.²¹ Bunun dışında İngilizlere göre, Almanlar; İran üzerinden Hindistan'a saldırabilirlerdi.²² Bu sebeple İngilizlere göre İran'ı Almanların varlığından temizlemek Hindistan'ı savunmak için bir gereklilikti ve İran'da harekete geçmek için de Ruslarla iş birliği yapmak gerekiyordu. Hatta İngilizler, eğer İran'ın mevcut hükümeti bu işin sağlanması için gerekli yardımı sağlamaya hazır değilse, yerine bunu yapmaya hazır başka bir hükümet getirilmeliydi diyorlardı.²³ Bu sebeple Temmuz 1941'den itibaren önce Sovyet Rusya, İran'a Almanlar konusunda baskı yapmaya başladı. 3 Ağustos 1941'de de İngiltere, Almanların ülkeden çıkartılması için İran'a nota verdi.²⁴ Bu baskılar üzerine Rıza Şah, Alman propaganda yayınlarının İran'a girmesini yasakladı ve bazı Almanların ülkedeki faaliyetlerini sıkı denetim altına aldı. Buna rağmen bu devletlerin İran üzerindeki baskısı arttı.²⁵ Bu baskılara rağmen İran, 1939-1941 yılları arasında tarafsızlığını korumaya çalışırken 1941 yılında Almanların Ruslara saldırmasıyla durum değişmeye başladı ve savaş İran sınırlarına yaklaştı.²⁶ Bunun dışında Japonya'nın, Endonezya'yı işgal işgali ile İran petrolü, daha önemli hale gelince müttefikler, İran'ı işgal etmeye hazırlandılar. Nitekim bazı sınır bölgelerine İngiliz kuvvetlerinin gönderildiği yönünde haberler geliyordu. Bu konu İran'daki İngiliz Büyükelçiliğine sorulduğunda kuvvetlerin savaş cephesine eğitim ve hazırlık yaptığını söylediler.²⁷ Ruslar da savaş henüz yeni başlamışken İran sınırına yığınak yapmaya başlamışlardı. Rusya'daki İran sefiri de Rusya'da İran işleriyle ilgilenen Hariciye Komiseri Muavinine, hükümetinden aldığı talimat gereğince durumu kendisine sormuştu. Fakat komiser muavini İran hududunda askeri istihbarat ve yığınaklar hakkındaki şayiaların gerçek dışı olduğunu ve İran ile Sovyet Rusya hükümeti arasında mevcut dostane münasebetten dolayı bu tür hazırlıklara gerek duyulmadığını ve şayialara itimat edilmemesini söyledi.²⁸ Yine aynı dönemde İran hükümeti, Rusların, Odesa Limanına ve İran hududuna yaptıkları yığınak sebebiyle iki hükümet arasındaki mevcut dostane münasebete rağmen bu hazırlıkların sebebi için Sovyetlerden izahat istedi.²⁹ Yine bu dönemde İran ve Irak sınırlarından askeri güçlerin İran'ın güneybatısındaki bazı sınır noktalarına doğru itildiğine dair raporlar gelince İngiliz Büyükelçiliğine bu eylem ve hareketlerin nedeni ve niteliği sorulduğunda bu güçlerin savaş cephelerine hazırlanmak için tatbikat yaptıklarını söyledi.³⁰

Her ne kadar Ruslar ve İngilizler bu şekilde açıklamalar yapsalar da Rıza Şah da ülkesinin işgal edileceğinin farkındaydı. Nitekim Rıza Şah, silahlı kuvvetlere mensup personellerin izinlerini ikinci bir emre kadar askıya aldı. Ayrıca orduya her an hazırlıklı olmaları emrini

²¹ Atay Akdevelioğlu ve Ömer Kürkcüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler," *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980* cilt I, ed. Baskın Oran (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 359.

²² Şehitoğlu, "İkinci Dünya Savaşı'nda ve Sonrasında İran", 66-67.

²³ Ahmadi ve Sadeghi, "Cengi Cehani Devvom Huzur-ı Müttefikin der İran (ba Takid ber Nekşi İngiliz)", 32.

²⁴ Çağatay Benhür, "İkinci Dünya Savaşında İran'ın İşgali ve Türk Basını (1941)", *Turkish Studies* 10, no. 9 (2015): 75. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8319>

²⁵ Ahmadi ve Sadeghi, "Cengi Cehani Devvom Huzur-ı Müttefikin der İran (ba Takid ber Nekşi İngiliz)", 3.

²⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 462.

²⁷ Akdevelioğlu ve Kürkcüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", 649.

²⁸ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.) Türk Diplomatik Arşivi (TDA.), 35054/138123/35 (02.11.1939).

²⁹ BOA.TDA. 35054/138123/36 (27.10.1939).

³⁰ Hüseyin Mekki, *Tarih-i Bist Sale-i İran*, cilt 7, (Tehran: İntişart-ı İlmi, 1380), 119.

verdi.³¹ Bu arada Almanya, Sovyet Rusya'yı işgal ettikten sonra Amerika ve İngiltere'nin İran üzerinden Rusya'ya askeri yardım için kolları sıvadılar. Ancak, bu istekleri İran tarafından reddedildi. Bunun üzerine İran; Sovyet Rusya ve İngiltere tarafından 25 Ağustos 1941'de işgal edildi.³² Ülkesinin işgali üzerine 25 Ağustos 1941'de İran Başbakanı Ali Mensur Meclis'te bir açıklama yaptı. Bu açıklamada Meclis, İran hükümetinin, Müttefik Hükümetleri ile görüşmelerde bulunduğunu ve sonuçlarının, Meclis ile paylaşılacağını bildirdi.³³

Sovyet Rusya, Moskova'daki İran elçisine işgal sebebini bildiren bir nota verdi. Bu notaya göre, Sovyet Rusya, Rus askerinin İran'a giriş sebebini 1921 Antlaşmasına dayandırıyor. Bu antlaşmaya göre Sovyet Rusya, kendisine karşı İran topraklarını kullanması halinde derhal müdahale hakkını haiz buluyordu. Ayrıca notada bu tedbirlerin taarruzi bir gayesi olmadığı ve Sovyet Rusya'yı tehdit etmekte olan tehlike bertaraf edilir edilmez Rus kıtaatının yeniden İran'dan çekileceğini ilave ediyordu.³⁴ İngiltere de işgalden sonra 5 Kasım 1941'de İran'ı neden işgal ettiklerine dair bir bildiriye İran halkına dağıttı. Bildiride: İngiltere'nin İran politikası dostluk ve iyi amaç esasına dayandığını, İran topraklarının korunması ve ülkede düzen ve güvenliğin tesis edilmesi için ülkede olduklarını ayrıca İran'ın sadece Hindistan'a değil aynı zamanda Asya'ya açılan kapı olduğundan herhangi bir karışıklığın kendileri için de zararlı olacağından bahsettiler. Bildiride, ülkedeki Alman tehlikesine de vurgu yapan İngilizler, bu sebeple böyle bir eylemde bulunduklarını söylüyorlardı.³⁵

İran sefiri, ülkesi işgal edildikten sonra kaygılarını iletme için Molotof ile görüşmek üzere Moskova'ya gitti. Sefirin Molotof ile görüşmesinde dört konu gündeme geldi. Birincisi; Sovyet işgali altındaki bölgelerde komünist teşkilat yapılmaması, ikincisi; İşgal altındaki bölgelere asayişin temini için İran kıtaatının bu bölgelere sevki, üçüncüsü; zapt ve müsadere edilen malların iade ve tazmini, dördüncüsü; hudut komiserlerinin görevlerinin iadesiydi. Molotof birinci meseleye Rusların bulundukları yerlerde komünist teşkilat ile uğraşmadıklarını, Tebriz valisinin mahalli memuriyetine avdet ederek asayişin iade edildiğini icap eden bölgelere yeniden talimat verileceğini söyledi. İkinci meselede Erdebil ve Tebriz'de asayişin sağlanması için asker gönderebileceklerini ancak Rızaiye'ye asker yerine diledikleri kadar jandarma kuvveti göndermekte serbest olduklarını söyledi. Molotof'un, Rızaiye'ye asker gönderilmesini istememesinin sebebi ise kendi hudutları üzerinde bulunmasından dolayı uygun görmemesiydi. Üçüncü meselede, Molotof, ele geçirilen malların ganimet olduklarını ve iade edilemez tarzında cevap vermek istese de İran sefiri iki ülke arasında harp olmadığını ve işgalin "ahde müstenit" bir durum olduğunu ileri sürmesi üzerine Molotof bu meseleye dostane bir şekilde bir çözüm bulunması için Tahran'daki sefirine talimat vereceğini söyledi. Dördüncü meseleye gelince Molotof bu hususta bir sorun çıkarmamış ve hudut komiserlerinin yerlerine dönmemesini kabul ediyordu.³⁶

³¹ Bugün, "İran Ordusu Uyanık", (22 Ağustos 1941), 1-2.

³² Akdevelioğlu ve Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", 649.

³³ F. Eshraghi, "The Immediate Aftermath of Anglo-Soviet Occupation of Iran in August 1941," *Middle Eastern Studies* 20, no. 3 (Jul.1984): 343.

³⁴ Cumhuriyet, "İran'a Yapılan Tecavüz" (26 Ağustos 1941), 3-4.

³⁵ Calal Matni, "İngiliz Devletin İran Politikasına İlişkin Tarihi Belgeler," çev. Abdüsselam Bilgen, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 33, no. 1-2 (1990): 32-34.

³⁶ BOA. TDA. 35054/138123/48 (18.03.1942).

2. İran'ın İşgali Karşısında Türk Kamuoyu

Türkiye her ne kadar savaş öncesinde kendisini garanti altına almak için bölge devletleriyle bazı antlaşmalar imzalamışsa da yine de temkinliydi. Çünkü uzun bir kara sınırı komşusu olan İran'da Almanlar etkindi. Sovyet Rusya ve İngiltere'nin tepkisine sebep olan bu durum ileriki süreçte İran'ın işgal edilebileceği düşüncesini akıllara getiriyordu. Nitekim çok geçmeden Türkiye'de İran'a karşı ortak bir İngiliz-Sovyet Rusya askerî operasyonu söylentileri endişelere sebep oldu. İran'da Alman yanlısı bir rejimin iktidara getirmek için yapılabilecek bir darbenin Türkiye'nin de tarafsızlığını tehlikeye düşürebileceğini düşünen İngilizler, İran'ın işgalini bir nevi Türkiye üzerindeki etkilerini arttırmak için de gerçekleştirmişti. 1 Eylül'de Churchill, Roosevelt'e yazdığı mektupta: "Ortadoğu'da arttırılan İngiliz askeri varlığı, Türkiye'yi elde tutmamız ve Sovyet Rusya'yı desteklememiz açısından fevkalade önemlidir"³⁷ diyordu. Bu sebeple İran'ın bu devletler tarafından işgal edilmesi Türk topraklarına doğrudan bir tehdit olarak görülüyordu. Ayrıca Türkiye sınırında olan İran'ın kuzey bölgelerinin ve sınırdaki yeni stratejik noktaların Sovyet Rusya tarafından işgal edilmesi Türkiye için başka bir tehdit arz ediyordu.³⁸ Bunun dışında İran'ın işgalini sadece Türkiye için değil aynı zaman da bütün bölge ülkelerini etkileyeceğini vurgulayan Anadolu Gazetesi yazarı Osman Rahmi Gökçe, çok yakın komşumuz ve dostumuz olan İran'ın işgal edilmesinin biz de dâhil olduğumuz halde şüphesiz ki baştan başa bütün "şark âlemini alakalandıracak bir mahiyet arz edeceğini" söyleyerek³⁹ olası bir işgalin geniş etkisine dikkat çekiyordu.

İran topraklarının müttefik devletler tarafından işgal edilmesi Türkiye'de hayretle karşılandı. Çünkü İran, tarafsızlığını ilan etmesine rağmen işgal edilmişti ve aynı şekilde Türkiye'de tarafsızlığını ilan etmişti. İran'ın işgali, Türkiye'de bilhassa İngiltere'ye karşı soğuk bir havanın esmesine neden oldu. Ayrıca Türk hükümeti, İran'ın işgali meselesinde ABD ve İngiltere gibi devletlerin başka bir ülkenin içişlerine müdahalenin kesinlikle karşısında olduğunu açıklasalar dahi ulusal çıkarları söz konusu olduğunda söylediklerine ters düşen davranışlarda bulanabileceğini düşünmeye başladı.⁴⁰ Bu durum Türkiye'de endişeleri daha da arttırırken 1947 yılına kadar Türkiye-İran ilişkileri durgun bir seyir aldı. Bunun sebebi toprakları işgal edilen İran'da, işgalci devletlerin söz sahibi olmalarıydı.⁴¹

İran, işgal edildiğinde İngiltere, İran ile girişilen hareketi ve bu hareketin sebeplerini İran'ın komşularına bildirdi. Bu ülkeler; Türkiye, Mısır, Irak Afganistan ve Sudi Arabistan'dı. Bilhassa İngiltere, Türkiye'ye şartlar ne olursa olsun menfaatlerine dokunulmayacağını taahhüt etti. Ayrıca İran'ın istiklali ve toprak bütünlüğü hususunda verilen teminat da Türkiye'ye bildirildi. İngiliz hükümeti, "İran'ın dahili iktisadiyatına ve hayatına mümkün olduğu derecede az engel olmayı tarihen taahhüt eylemiştir" diyordu.⁴² Ayrıca İran, Sovyet Rusya- İngiliz iş birliği ile işgal edildikten sonra Türkiye'nin kuşkularını yatıştırmak için İngiltere ve Sovyetler Birliği, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü garanti eden ve Montreux sözleşmesine riayet edileceğini bildirdiler. Ancak Almanlara göre, İngiliz ve Sovyetlerin bu

³⁷ Hüner Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası 1938-1950-İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*, 2. Basım, (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2022) 96.

³⁸ Bor, "İkinci Dünya Savaşı'nda İran ve Türkiye ile İlişkileri", 114.

³⁹ Orhan Rahmi Gökçe, "İran Meselesi Karşısında," *Anadolu* (11 Ağustos 1941), 1-2.

⁴⁰ Tuncer, *İsmet İnönü'nün Dış Politikası*, 96.

⁴¹ Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi*, 424-426.

⁴² *Cumhuriyet*, "İran Meselesi ve Dünya'daki Akisleri," (26 Ağustos 1941), 3-4.

tavrının altında Türkiye üzerinde Boğazlar meselesinde bu devletlerin malum planlarının olduğu düşüncesi vardı.⁴³

İşgalden sonra İran yönetimi, 28 Ağustos 1941'de Ankara'daki Büyükelçileri Anoshiravan Sepahbodi aracılığıyla işgal güçlerini durdurmak için Türkiye Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu'ndan arabuluculuk yapmasını istedi. Ancak Türkiye, İran yönetiminin bu önerisini İngilizlere iletse de arabuluculuk için olumlu bir dönüş alamadı.⁴⁴

İran'ın işgal meselesi Türk basınında da büyük yankı buldu. Akşam Gazetesi yazarı, Necmeddin Sadak, İran'ın işgali hakkında: "Türk Efkâriumumiyesi İran'ın işgali sebeplerini haklı Göremez" başlıklı yazısında her ne sebeple olursa olsun Türkiye, bir memleketin istilasını haklı gösterecek sebep tasavvur edemez diyordu. Ayrıca Sadak, işgale sebep olarak gösterilen bütün iddialarda "hak fikrine dayanır bir mahiyet" görmediğini söylüyordu. Dolayısıyla İran'ın işgalini haklı hatta zaruri gösterecek hiçbir sebep yoktur diyen Sadak, Türk kamuoyunun bu işgali "bir hayret ve derin bir teessürle" karşıladığını yazıyordu.⁴⁵ Başka bir yazısında ise Sadak, İran'ın, Sovyetler ve İngilizler tarafından işgal edilmesine sebep orada bulunan birkaç yüz Alman olduğunu söylemenin doğru olmadığını bu Almanların sayısının bin iki bine vardığını, hepsinin en tehlikeli ajanlar olduğu kabul edilse bile böyle bir durumun Sovyet Rusya hudutları için tehlike teşkil ederek iki büyük devletin bitaraf ve uslu bir memleketi işgal etmelerine sebep teşkil etmesi akla sığar şeylerden değildir diyordu. Ona göre bu işgalin sebebi, bir kış seferine hazırlık olarak Sovyet Rusya'ya yardım için geniş bir yol açmaktı. Ayrıca İran'ın kabahatinin ise birkaç yüz Rus, İngiliz veya Alman bulundurmamak değil, bu yolun üzerinde bulunmasıydı⁴⁶ diyordu. Yeni Sabah Gazetesi başyazarı, Hüseyin Cahit Yalçın ise Sovyet Rusya ve İngiltere'nin İran'ı işgal etmesini eleştirdikten sonra İran'ın ilacının İran milletinin kendisinden onun kabiliyetinden geleceğini, İran için bu durumun büyük bir sınav olduğunu ve İran milletinin bu sınavdan başarıyla çıkacağına inandığını söylüyordu.⁴⁷

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 1 Kasım 1941'de meclisin açılış konuşmasında, İran'ın işgaline şu şekilde dikkat çekiyordu:

*"Saygıdeğer Arkadalar! Son toplantımızın başından beri vukua gelen ihtilatlar sayılamayacak kadar çoktur. Balkan olaylarıyla başlayan hareketler, Irak ve Suriye'deki gelişmelerle batı ve cenup komsularımızı muharebe ve işgal alanı haline koydu ve birdenbire bir dev adımı atarak Alman-Sovyet silahlı ihtilafını meydana çıkardı. Böylece imal komşumuzda harbin yangınları içine girdikten sonra, diğer komşumuz İran işgal faciasını gördü. Memleketimizi bu kadar yakından alakalandıran askeri hareketler, bizim uyanıklığımızı son derece arttırmış ve taahhütlerimize ve dostluklarımıza sadakat çerçevesi içinde şerefimizi ve emniyetimizi koruyan sulh arzusu, siyasetimizin mesnedini teşkil etmiştir."*⁴⁸

İran'ın işgali büyük yankı bulmaya devam ederken Türk kamuoyunda tartışılan ve hatta Türkiye-İran ve İngiltere arasında büyük bir mesele haline gelen konu İran Türklerinin

⁴³ Görgen, "Rus Kaynaklarına Göre Kafkaslarda Rus-Alman Nüfuz Mücadelesi", 44.

⁴⁴ Eshraghi, "The Immediate Aftermath of Anglo-Soviet Occupation of Iran in August 1941", 343

⁴⁵ Necmeddin Sadak, "Türk Efkâriumumiyesi İran'ın İşgali Sebeplerini Haklı Göremez", *Akşam* (26 Ağustos 1941), 1-2.

⁴⁶ Necmeddin Sadak, "İran'ın İşgali Harbi Kazandırır mı?", *Akşam* (28 Ağustos 1941), 1-2.

⁴⁷ Hüseyin Cahit Yalçın, "Yeni Hükümetler", *Yeni Sabah* (19 Eylül 1941), 1-2.

⁴⁸ TBMM Meclis Tutanakları, D.6, C.21, T.3, B.3, (1941).

durumuydu. Sovyet Rusya, tarafından işgal edilen ve Türklerin yoğun olarak yaşadıkları Güney Azerbaycan gibi bazı bölgelerde asayiş sorunları vardı. Otorite boşluğundan faydalanan bazı silahlı gruplar, bölgedeki köyleri basmaya başlamışlardı. Bölgeyi işgal eden Sovyet Rusya güçleri bu olaylara karşı herhangi bir önlem almadığı gibi jandarma ve polis de olayları önlemekte yetersiz kalıyordu. Durumun ciddiyetinin farkında olan Türkiye, hemen harekete geçti. Türkiye, olayların yaşandığı bölgedeki Türklerin, Türkiye'ye tahliye edilmesini istedi. Bu arada Cumhuriyet Halk Partisi Meclis Grubunda İran'daki Türkler için hükümetin bir girişiminin olup olmayacağı Saraçoğlu'na soruldu. Saraçoğlu, soruya: "Bizi savaşa sürüklemeyecek şekilde İran'daki Türkleri düşüneceğimiz doğaldır"⁴⁹ cevabını verdi.

Yeni Sabah Gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın da "İran Türkleri" başlıklı bir yazı yazarak konuyu gündeme taşıdı. Yalçın, İran Türklerinin durumunun kalbimizde daimî bir sızı teşkil ettiğini ve bizi ciddi surette rahatsız ettiğini vurguluyordu. Şimdiye kadar bu meseleyi ortaya atmamamızın sebebi olarak İran'a duyulan dostluk olduğunu söyleyen Yalçın, İran ile Türkiye münasebetleri sıklaştıkça orada yaşayan Türklerin sosyal ve siyasal durumlarının iyileşeceği ümidini beslediğini söylüyordu. Ancak bu samimi ilişkilere rağmen İran hükümetinin bölgede yaşayan Türklerle karşı açıkça düşmanca muamele etmekten geri durmadığını söyleyen Yalçın, İran Türkleriyle ilgilenmesinin sebebinin siyasi bir maksat taşımadığını, İran üzerinde bir tesir ve nüfuz davasının ve bir toprak talebinin de olmadığını altını çiziyordu. Fakat bu durumun İran Türklerinin durumuna kayıtsız kalacağımız anlamına gelmediğini söyleyen Yalçın, İran'daki Türklerin sadık bir İran vatandaşı olarak haklarının, dillerinin ve geleneklerinin korunmasıyla yakından ilgileniyoruz diyordu. Bilhassa bugünkü vaziyetin meşru arzusunu tatmin etmekten uzak olduğunu söylen Yalçın, *"mademki İran'daki milli hakimiyet prensibi mevzu bahis olmuş madem İran'da dost ve müttelikimiz İngiltere'nin medeniyet getirici hayırlı nüfuzu kendisini hissettirmeye başlamış İran Türkleri meselesinin de siyasi mülahazalardan tamamen uzak bir suret de kültür medeniyet ve adalet bakımından halledildiğini görmek isteriz"* diyordu. Yalçın'a göre İran ve Türkiye arasında hakiki bir dostluk isteniyorsa bunun ilk şartının oradaki Türklerin kaderinin değişmesi ve haklarının tanınmasıydı. Devamında Yalçın, İran'da meclis açıldığında Farsçanın yanında Türkçenin de kullanıldığını fakat şimdi Başbakan olan ve Ankara'da sefirlik etmiş bulunan Furugi Han'ın vaktiyle ilk yaptığı işin meclisten Türkçeyi yasaklamasıydı. Bunun dışında İran hükümetinin Türklerle karşı düşmanca davrandığını ve onları ezmeğe çalıştığını söyleyen Yalçın örnek olarak Şahseven Aşireti'nin Ermenilerden teşkil edilen jandarma kuvveti tarafından imha edildiğini, 1910'da Türkiye, Tebriz'de bir Türk okulu açmağa teşebbüs ederek İstanbul'dan muallimler gönderdiği halde İran hükümeti, Türk çocuklarının bu okula gitmelerine mani olduğunu, gitmek isteyen çocukların sokaklarda dövüldüğünü ve zamanla okul öğrenci bulamadığı için kapanmak zorunda kaldığını söylüyordu. Azerbaycan Türklerinden ise bahsetme gereği bile duymadığını söyleyen Yalçın, onların durumlarının da malum olduğunu yazıyordu. Kaşkay Türklerinden de bahseden Yalçın, İran'ın güneyinde yaşayan ve dünyadan tamamen tecrit edilen hem İran hem de İngiliz sömürge yönetiminden gördükleri baskıyla bunların mahvolduklarını dile getiriyordu. Dahası İngilizlerin desteklediği Bahtiyarilerin, Kaşkaylar aleyhinde kanlı bir mücadeleye girdiklerini söyleyen Yalçın, bütün arzusunun İran'daki Türklerin insanlık haklarının tanınması olduğunu ve İran'da bulunan İngilizlerin buna bir çare bulmasını istiyordu.⁵⁰

⁴⁹ Faik Ahmet Barutçu, *Siyasi Anılar, 1939-1954*, (İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977), 236-238.

⁵⁰ Hüseyin Cahit Yalçın, "İran Türkleri", *Yeni Sabah* (11 Birinci teşrin 1941), 1-2.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın bu yazısı hem İngiltere'yi hem de İran'ı rahatsız etti. Türkiye'nin Tahran sefiri Cemal Hüsnü de bu yazının oradaki görevini güçleştireceğini düşünüyordu.⁵¹ Ayrıca Yalçın'ın bu yazısı İran basınında da yankı buldu. İran basını bu haberlere atıfta bulunarak, son zamanlarda Türk basınında yayınlanan makale ve haberlerde, Türklerin baskı altına alınmadığını, İran'da Türklerin olmadığını, Türkçe konuşanların ise İranlılar olduğunu, bunların ise Kaşkay kabilesi ve kuzeydoğu İran'da bulunan Türkmen kabileleriyle Azerbaycan'da yaşayan birkaç yüz Türk topluluğundan oluştuğunu söylüyorlardı. Ayrıca basın bu bölgelerdeki Türklerin hiçbirinin Türkiye ile özel bir bağı olmadığını, İran okullarında Farsça öğretilmezken bunların hiçbirinde Türkçe kullanımını bastırmak için herhangi bir önlemin alınmadığını iddia ediyorlardı.⁵²

Kuriş Gazetesi ve buradan naklen Tahran Gazetesi de Yalçın'ın makalesine cevaben yazılar yazdılar. Gazeteler, makalenin iki ülke dostluğu üzerinde kötü bir etki bıraktığını vurguladılar. Devamında İran halkı dostluktan ayrılmadığı halde Türk gazetelerinin nasıl olurda lisanlarını değiştirdiklerini soruyorlardı. Ayrıca Kuriş Gazetesi, hangi dostluk prensibinin Türk milletinin kendilerine bu yazılarla rencide etmeye müsaade edildiğini soruyordu. Yine aynı şekilde Türkiye'nin Tahran Büyükelçisi İlhami Uzel (22.08.1941-26.11.1941) Acafan seferinde verilen bir yemekte gördüğü İran Dışişleri Bakanına bu yazıdan ve İsmet İnönü'nün Meclis'in açılış töreninde söylediği nutuktan bahsederek İran halkının mevcut dostane ibarelerine dikkat çekti ve bu nutuk dururken bir gazete makalesinin büyük bir mevzu haline gelmesini ve kötü bir hava yaratmaya çalışmasının doğru olmadığını münasip bir dille söyledi. Ayrıca Uzel, gazetelere verilen serbestlikten dolayı bu tür yazıların yazıldığını vurguladı. Makalenin sebep olduğu kötü tesiri gidermek için neler yapılmasını gerektiğini de Bakana soran Uzel, meselenin tetkik edildikten sonra yeniden görüşülmesini istedi.⁵³ Bu görüşmeden sonra İtlaat ve diğer Tahran gazeteleri de tekrar bir yazı yazdılar. Ancak bu yazılar daha öncekilerine göre alaylı bir tarzda yazılmıştı. Nitekim bu gazeteler, bu gibi yazıların Osmanlı zamanına ait olduğunu, hakikate uygun olmadığını ve iki memleket arasındaki birlik ve mutabakata tesir etmeyeceğini yazıyorlardı.⁵⁴

İlhami Uzel ile İran Dışişleri Bakanı yeniden bir araya geldiklerinde Uzel, bakana İnönü'nün nutku hakkındaki fikirlerini sordu. Bundan çok müteessir olduğunu söyleyen bakan, teşekkürlerinin hükümete iletilmesi için kendi sefirlerine talimat verdiğini söyledi. Ayrıca Uzel, gazetelerde çıkan haberler hakkında ne düşündüğünü bakana sordu. Bakan, Azerbaycanlı bazı vekillerin Yalçın'ın makalesinden müteessir olduklarını ve ayrıca Başvekilin, Meclis'te evvelce Türkçe konuşulmasına müsaade edilirken daha sonra bunun yasaklandığı hakkındaki Yalçın'ın iddia da bulunmasını hayretle karşıladığını ve hatta Cumhuriyet gazetesinde neşredilen bir haritada İran'ın İngiliz mandası altında gösterildiğini söyledikten sonra Tahran gazetelerinde çıkan haberler için ne yapılabileceğini tasavvur ettiğini sordu. Uzel, kendisine hükümet adına neşredilecek bir tebliğin vaziyetin halk nazarında açıklanabileceğini söyledi. Ancak Bakan, eğer hükümetiniz böyle bir tebliğ neşrederse kendilerinin de aynı tebliği neşretmesini Uzel'e söyledi. Uzel de cevap olarak İnönü'nün nutkundan sonra başka bir şey yapılmasına lüzum olmayacağı cevabını verdi.

⁵¹ Barutçu, *Siyasi Anılar*, 238.

⁵² Bor, "İkinci Dünya Savaşı'nda İran ve Türkiye ile İlişkileri", 123.

⁵³ BOA. TDA. 37165/148354/116 (5.11.1941-8.11.1941).

⁵⁴ BOA. TDA. 37165/148354/118 (06.11.1941).

Bakan ısrarla önce siz daha sonra da biz böyle bir tebliğ neşredelim dedi. Ancak Uzel, önce kendilerinin böyle bir tebliğ neşretmelerinin ihtiyaca uygun olacağını Bakan'a tekrar söyledi.⁵⁵

3. Türk-İran Hududunda Meydana Gelen Bazı Hadiseler

Ruslar, İran'ın kuzey bölgelerini işgal ettikten sonra burada söz sahibi olmaya başladılar. Bu sırada Türk-İran hududunda görevli olan Türkiye ve Sovyet Rusya askerleri arasında bazı hadiseler yaşanmaya başladı. Nitekim Sovyet Rusya yetkililerinin iddialarına göre 16 Kasım 1941 tarihli bir belgeye göre İran arazisinde nöbet tutan bir Sovyet Rusya askeri Bazargan'ın 3 kilometre (km) Kuzey doğusunda 782 rakımlı tepe civarında Türk topraklarından atılan silah ateşine maruz kalmıştı. Sovyet Rusya hudut yetkililerinin yaptıkları tahkikata göre ateş, 200 metre mesafeden iki Türk hudut muhafızı tarafından yapılmıştı.⁵⁶ 28 Haziran'da da Sovyet Rusya Hariciye Komiserliği Şark Dairesi Reisliği, Sovyet Rusya'daki Türkiye Büyükelçisine Türk-İran hududunun ihlal edildiğine dair bir muhtıra verdi. Hariciye Komiserliğine göre; 2 Haziran 1942'de saat 14'te Kışlasuyu Boğazı'nın 4 km. kuzey doğusundan 367 numaralı hudut işareti civarından İran arazisinin 250 metre derinliğine giren 3 Türk askeri Rus karakolunun arkasından geçmek isterken Sovyet Rusya hudut muhafızlarını görünce aceleyle yerlerine çekilmişlerdi. Yine 3 Haziran 1942'de saat 14'te aynı bölgede bir Sovyet hudut süvarisi müfrezesi 200-250 metre kadar İran arazisi dahiline girmiş olan 6 Türk askeri tarafından tüfek ve makineli tüfek ateşine maruz kaldıklarını ve buna mukabil Sovyet Rusya askerlerinin ise karşılık olarak ateş açmadıklarını söylüyordu. 5 Haziran 1942 saat 10'da da 13 kişiden mürekkep bir Türk askeri grubu tarafından Acafan havalisinden bir Sovyet Rusya nöbetçisi üzerine ateş açılmış, 11 Haziran 1942'de de saat 14:30'da bir Sovyet Rusya hudut muhafızı devriyesi Sim-Gijo'nun kuzeyinde bulunurken bu noktanın 1 km. kuzey batısında yol üzerinde Sim-Gijo istikametine giden 2 Türk askeri görmüştü. Rus hudut muhafızlarını gören Türk askerleri bunların üzerine ateş açarak 913 işaretli bölge istikametine çekilmişlerdi. Bu sırada 6 el ateş edilmişti. Rus Hariciye Komiserliği zikredilen bu tür olayların yaşanmaması için Türk makamının bu konuda inceleme yaparak tedbirlerin alınmasını istedi.⁵⁷ Ancak buna rağmen huduttaki olaylar devam etti. Nitekim, 1 Temmuz 1942'de saat 10'da Evdeeiv ve UUvtovko isminde iki askerden oluşan bir Sovyet Rusya müfrezesi Hado (Nado) kasabası civarında ve kasabanın üç km. kuzey batısında İran topraklarında iki grup Türk askeri görmüşlerdi. Gruplardan biri beş kişiden oluşuyordu ve 1238 rakımlı tepeden kuzey istikametine ve 4 kişiden oluşan diğer grup da güneyden müfreze istikametine doğru hareket ediyordu. Bu gruplar İran arazisine girdikten sonra Sovyet Rusya askerleri üzerine ateş açmıştı. Bu ateş sebebiyle Sovyet Rusya müfrezesi kuzey istikametine doğru çekilmeye başlamıştı. Bu sırada yaralanan Sovyet Rusya askeri Litovsk daha fazla uzağa gidememişti. Çatışmadan sonra bölgeye gelen Sovyet Rusya hudut şefi Mülazım Aktialov ve kendisine refakat eden Evokiovk ve diğer şahıslarla birlikte Litovsk'ın cesedini bulmuşlardı. Yapılan tahkikat neticesinde Litovsk'ın cesedinin olay mahallinden 150-200 metre kadar Türk hududuna daha yakın yerde tespit edilmişti. Sovyet Rusya yetkilileri yaptıkları incelemeye göre cesedin yerinin değiştirildiği, Türk askerlerinin öldürülen Sovyet Rusya askerini Türk hududu dahiline götürmeye çalıştıklarını ve başarılı olamayınca da öldürdüklerini iddia ettiler. Ayrıca Sovyet Rusya yetkilileri, öldürülen askerin vücudunun farklı yerlerinde yaralar tespit etmenin dışında tüfeğine, kemerine, torbasına ve 25 kuruşunu ihtiva eden bomba çantasını ve hüviyet cüzdanını da Türk askerlerinin aldığını iddia ediyorlardı. Bunun üzerine

⁵⁵ BOA. TDA. 37165/148354/114 (08.11.1941).

⁵⁶ BOA. TDA. 34825/137491/97 (16.11.1941).

⁵⁷ BOA. TDA. 34825/137491/77 (30.06.1942).

Sovyet Rusya hükümeti, ülkelerinde bulunan Türkiye Büyükelçiliğinde görevli Fatin Rüştü Zorlu'yu çağırarak olayı protesto etti ve tahkikat yapılarak suçluların cezalandırılmasını ve maktulün ailesine tazminat verilmesini talep ettiler.⁵⁸ Ancak bu notadan sonra 23 Temmuz 1942'de saat 9'da Raviyen adlı İran köyü civarından bir grup Türk, Kiran hududunu geçerek Sovyet kıtasının bulunduğu mıntıkaya kadar ilerlediler. Türk askerleri hududu geçtikten sonra Çavuş Rumarof, Gureev ve Emori isimli Sovyet Rusya askerlerinden oluşan hudut müfrezesine silahla tecavüz ettiler. Bu sırada Rumerof maktul düşerken Gureev ile Emori adlı askerler de Türk askerleri tarafından yakalanarak Türkiye topraklarına götürüldüler. Bu durum Sovyet Rusya hükümetini rahatsız etti. Hükümet, Zorlu'yu çağırarak olayı protesto ettiğini ve faillerin şiddetle cezalandırılmasını ve öldürülen Çavuş Rumenof'un ailesine verilecek maddi teminatın muhafaza edilmesini ayrıca Türkiye dahiline götürülen iki Sovyet askerinin de iadesini talep etti.⁵⁹

Sovyet Rusya yetkililerinin bu şikâyetleri devam ederken bu sefer Türkiye, Sovyet Rusya askerlerinin sebep oldukları hudut olaylarından dolayı durumu protesto etti. Nitekim, 23 Temmuz 1942'de Başkale'nin Kirato köyüne yakın Saroşan dağı civarındaki 335 numaralı hudut taşından 3 Sovyet Rusya askeri Türk hududuna tecavüz ettiler. Gerçekleşen bu olay Türkiye'nin Kuibişef (Moskova) Büyükelçiliği vasıtasıyla Sovyet Rusya hükümeti nezdinde protesto edildi.⁶⁰ Yine 20 Ağustos 1942'de Türk-İran hududunda bir Sovyet Rusya müfrezesi 288 nolu hudut taşı civarında Türk hududuna tecavüz etti ve o sırada devriye gezen Heretil müfrezesi üzerine ateş açtı. Bunun üzerine meydana gelen müsademedede çoban Yusufoglu Arab ile bir Çavuş, Sovyet Rusya askerleri tarafından öldürüldü. Bu vahim durum Sovyet Rusya hükümeti Hariciye Komiserliği nezdinde protesto edildi.⁶¹

Türkiye'nin protestosu üzerine Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Türkiye'ye cevap verdi. Cevapta; 20 Temmuz 1942'de Türk- İran sınırında yapılan tahkikat neticesinde Komlev, Akimov, Maşin ve Yupikov isimlerinde dört Sovyet Rusya askerinin, iki Rus neferinin ortadan kaybolması meselesini araştırdıklarını ve bunları aramak için de bulunmaları muhtemel olan Belecik mıntıkasına gittiklerini söyledi. Hudut hattına yaklaşırken isimleri geçen kumandanlar İran arazisine geçmiş olan 30-36 Türk askerinden mürekkep bir müfreze tarafından kuşatılmışlardı. Meydana gelen müsademe neticesinde 4 Sovyet Rusya kumandanı Türk askerleri tarafından öldürülmüş ve cesetleri Türk arazisine nakledilmişti. Bu suretle Türkiye'nin protestosunun doğru olmayan istihbarattan ileri geldiğinden Sovyet Rusya hükümeti tarafından kabul edilmediği bildirildi. Ayrıca Sovyet Rusya Hariciye Komiserliği, gelecekte hudut mıntıkasında kendi askerilerine karşı yapılan hareketlenmelere karşı Türkiye tarafından önlem alınmasını istedi. Komiserlik, Türk hudut muhafızları tarafından öldürülen kendi askerlerinin cesetleriyle teçhizatlarının, şahsi silahlarının ve vesikalarının da Türk hudut makamlarına teslim edilmesini talep etti.⁶²

Türkiye-İran sınırındaki bu tür olaylar sık sık yaşanmaya devam edince Zorlu, Sovyet Rusya yetkilileri tarafından görüşmeye davet edildi. Rus yetkililer, son zamanlarda artan hudut sorunlarına dikkat çekerek bunların önlenmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istedi. Buna karşın Zorlu, cevap olarak son zamanlarda bu vakaların çoğaldığını ve ne gariptir ki

⁵⁸ BOA. TDA. 34825/137491/14 (20.07.1942).

⁵⁹ BOA. TDA. 34825/137491/9 (20.07.1942).

⁶⁰ BOA. TDA. 34825/137473/6 (12.09.1942).

⁶¹ BOA. TDA. 34825/137474/14 (11.8.1942).

⁶² BOA. TDA. 34825/137474/14 (11.08.1942).

olayların hep aynı tarzda İran hududunda cereyan ettiğini söyledi. Ayrıca Zorlu, bu olayların sebebinin Sovyet Rusya askerlerinin bulundukları arazinin kendilerine herhalde çok yabancı geldiğinden bu mıntıkada yollarını kaybettiklerini ve bu sebeple de hududa girdiklerini bu durumun da Türk askerlerinin müsademelerine sebebiyet verdiğini söyledi. Ayrıca Zorlu, bu tür olayların önlenmesi için kendi hudut makamlarını uyardığınız takdirde bu tür olayların yaşanmayacağını Sovyet Rusya yetkililerine bildirdi. Devamında bu tür elim olaylarının yaşanmaması için hudut makamlarını uyarmanızı ümit ediyoruz diyen Zorlu, durumu Türk hükümetine bildireceğini söyleyerek veda etti.⁶³

İki ülke arasındaki bu hudut meseleleri ikili arasındaki görüşmeden sonra da devam edince bu sefer de Rusya Şark İşler Umum Müdürü, Zorlu'yu makamına davet ederek bir muhtırayı kendisine okudu. Bu muhtıraya göre, 31 Temmuz 1942'de saat 10'da sivil olarak giyinmiş dört kişi silahlı bir askerin refakatinde Beliesora'ya giden yoldan İran hududunda Sovyet Rusya askerleri tarafından işgal edilen mıntıkaya girmişlerdi. Bu mıntıkaya giren askerleri burada bulunan iki Kızıl askerden oluşan Sovyet Rusya hudut muhafızları tevkif etmek için dur emri vermişlerdi. Bunun üzerine dört sivil bağırarak Belfemor? Türk köyü istikametine doğru kaçmaya başlamışlardı. Bu sırada olay mahaline 500 metre kadar kuzey batıdan 15 kadar Türk askeri koşarak gelmiş ve bunlar o istikamete doğru kaçmaya başlamışlardı. Türk askerleri İran arazisinde Sovyet Rusya askerleri tarafından toplanan şapka ve tüfekleri bırakmışlardı. Bu hadise üzerine Sovyet Rusya Şark İşler Umum Müdürü, Zorlu'dan Türk askerlerinin sebep olduğu bu gibi hadiselerle sebebiyet vermemeleri için gereken tedbirlerin alınmasını istedi.⁶⁴

Hudut hadiselerinin sona ermesi için Zorlu, 25 Ağustos'ta bu sefer de Molotof ile bir görüşme gerçekleştirdi. Bu görüşme sırasında Molotof, Zorlu'yu dostane bir şekilde karşıladı. Zorlu bu görüşmede daha önce Dekonozofla da görüştüğünü ve bütün gayretlere ve dikkate rağmen Sovyet hududu ve memurlarının aynı dikkat ve itina göstermediğini ve her seferinde sorunların yaşandığını söyledi. Daha sonra Zorlu, hudut olaylarını samimi bir şekilde tetkik ettiklerini ve hududa daima dikkatli hareket edilmesi hakkında sarıh emirler vermiş olmamıza rağmen Sovyet Rusya memurlarından aynı zihniyeti görmediğini daima onların red yoluna sapmayı tercih ettiklerini ve İran hududunda muhatap bulamadıklarını söyledi. Gayet mutedil bir şekilde şikâyetini aktaran Zorlu, Molotof'tan kendi taraflarına etkili emirlerin verilmesini istedi. Tabi Molotof, bu suçlamaları kabul etmedi ve şunları söyledi:

*"Büyükelçi kendileri tarafından bu gibi hadisenin tekrerrüründen mai olacak tedbirin alındığını söylüyorlar ben de bizim hudut makamatımıza vereceğim. Türk -Sovyet hududunda sükunetin hüküm sürmesi arzusuna biz de tamamen iştirak ediyoruz. Biz harp halinde bir memleketiz tabiatıyla hudutlarımızı sakın olmasını isteriz. Olan hadisler de tetkik edilerek hal edilir." Zorlu da cevap olarak, "işte biz de hem hudut bir dost olmak itibarıyla siz hali harp teyken müşterek hududumuza dostlukla mütenasip bir sükûnet görmek istediğimizden dolayıdır ki bu meseleyi zatı alinize izahata fayda gördüm"*⁶⁵ dedi.

İki devlet arasındaki heyetlerin görüşmelerine rağmen huduttaki hadiseler son bulmadı. Nitekim 23 Eylül 1942'de saat 8'de İran'da bulunan kızıl ordu teşkilatı: Yarebeinikov Mitofan Filimonoviç, Kanioguine Pierre Viladoviç, Liakh Nikolay Aleksandroviç, Boiko Mihail Petroviç, Şevşenko Nikolay Vasliyeviç ve Beroşnuc Paul İliç namlarından Sovyet Rusya askerleri Makü'nün 15 km. batısında bulunan mıntıkada ava gitmişlerdi. 24 Eylül sabahı bu

⁶³ BOA. TDA. 34825/137491/15 (08.08.1942).

⁶⁴ BOA. TDA. 34825/137491/16 (11.08.1942).

⁶⁵ BOA. TDA. 34825/137491/26 (03.09.1942).

askerler avdan dönmemişlerdi. Tespit edildiğine göre bu askerler gece yollarını şaşırarak Türk arazisine geçmişlerdi ve orada Guira-Jublak geçidi mıntıkasındaki hudut muhafızları tarafından tevkif edilerek Suirbanine-Suiflia istikametine gönderilmişlerdi.⁶⁶ Bunun üzerine Sovyet Rusya Şark İşler Umum Müdürlüğü, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisini çağırarak kendisine yeni bir muhtıra verdi. Bu sefer de 7 Kasım saat 18'de İran'da bulunan Sovyet Rusya kuvvetlerine mensup bir hudut müfrezesi, Makü'nün 34 km. kuzey batısındaki Selmaabad köyü mıntıkasında Sovyet Rusya askerlerinin bulunduğu bölgeye girmiş olan iki Türk askeri görmüşlerdi. Sovyet Rusya hudut müfrezelerinin kendilerine yaklaşması üzerine Türk askerlerden birisi Sovyet askerlerinin üzerine ateş açtı ve taşlıkların arasına saklanarak Türk arazisine doğru çekildi. Diğer asker ise Sovyet Rusya hudut muhafızları tarafından etrafı sarılmış ve karşı ateşle muhasara edildiği yerde öldürüldü. Olayın cereyanının tespit etmek üzere Sovyet Rusya karakol komutanı bir müfreze ile olay mahaline girdi. Bu müfrezede karakol kumandanı olduğu halde dönerken Selmanabad mıntıkasının kuzey doğusundan Türk-İran hududunu geçip İran topraklarına 500 metre kadar girmiş olan Türk birliğinin ateşine maruz kaldı. İki taraf arasında karşılıklı silah atışları oldu. Bunun üzerine Türk müfrezesi hududu geçip topraklarına döndü.⁶⁷ Bunun dışında Sovyet Rusya Hariciye Komiseri Şark Dairesi Reisi Müsteşarı, Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Cevat Açıkalın'ı davet ederek kendisine yeni bir muhtıra tevdi etti. Bu muhtıraya göre, 23 Kasım 1942'de saat 10'da silah ve fotoğraf makinaları ile 4 Türk askeri Bacirge'nin 20 km. kuzey doğusunda bulunan Ardine köyü havalisinde Türk-İran hududuna tecavüz ederek Sovyet kıtasının konuşlandığı İran arazisine girdiler. Rus hudut muhafızlarını gören Türk askerleri kendi arazilerine döndüler.⁶⁸

Yukarıda belirttiğimiz gibi Türk-İran hududunda meydana gelen olayların çoğunda Sovyet Rusya, Türk hudut muhafızlarını suçlamaktadır ve olayları protesto etmektedir. Ancak 1943 yılında Türk-İran sınırında meydana gelen olayların incelenmesi için çalışmalar başlatıldı. Örneğin; hudut üzerinde meydana gelen Heretil meselesinde olay mahallinde yapılan tetkiklere göre olayın hududun takriben 2 km. içinde ve Türkiye toprakları içerisinde cereyan ettiği tespit edilmesine rağmen 23 Kasım 1943'te Bezirgan'da yapılan toplantıda Sovyet Rusya yetkilileri bu duruma itiraz ettiler ve bu sefer de Türk hudut haritasının yanlış olduğunu ileri sürerek olayın kendi haritalarına göre Türk toprakları dışında meydana geldiğini ve tecavüzün de Türk askerleri tarafından yapıldığını iddia ettiler. Ancak Türk yetkililer, Sovyet Rusya yetkililerinin bu tezinin asılsız olduğunu söylediler. Nitekim, Türk yetkililer; Türk hududuna tecavüz eden Sovyet Rusya askerlerinin kendi ellerindeki haritaya göre hareket etmiş olduklarını söyleyerek bunların Türk topraklarına geçtiklerinin farkında olmadıklarını ve bundan dolayı olayın mesuliyetinin bunlara yüklenmeyeceği yolunda bir iddia ortaya sürülseydi bu onlar için bir tez olabilirdi. Ancak hakikate uygun olmayarak olayın İran topraklarında meydana geldiğini ispat için Türk haritalarının yanlış olduğu yolunda ileri sürülecek bir düşüncenin kabul edilmeyeceğini buna rağmen Sovyet Rusya yetkililerinin olay hakkındaki ısrarlarından dolayı tetkikatın sürümceimde kalmaması için Türk delegeler harita ihtilafının ve olayın çözülmesini yeniden siyasi kanala terk eden bir protokol imzalamak zorunda kaldılar. Bunun dışında bu hudut hadiseleri uzun siyasi temaslara rağmen çözülemediğinden her iki tarafın yüksek rütbeli subaylarının tetkikine havale edilmesine

⁶⁶ BOA. TDA. 34825/137491/29 (21.10.1942).

⁶⁷ BOA. TDA. 34825/137491/19 (26.11.1942).

⁶⁸ BOA. TDA. 34825/137491/28 (19.11.1942).

karar verildi ve iki taraf arasında haritalar sebebiyle ortaya çıkan ihtilafın çözülmesi için askeri heyetlerce yeniden tetik edilmesi düşünüldü. Bunun için de Rus Hariciye Komiserliği ile temasa geçilerek bu esaslara göre yeniden tetkikat yapılması için talimat verilmesine karar verildi.⁶⁹ Türkiye'nin bu olayı aydınlatmaya çalışmasının amacı sırf Sovyet Rusya ile Türkiye arasında ihtilafı bir mesele kalmasına meydan vermemek içindi.⁷⁰

Sovyet Rusya ve Türk heyetlerinden oluşan askeri komisyon hudut olaylarını incelemek üzere 1 Mart 1944 tarihinde yeniden bir araya geldiler. Komisyon'un amacı 23 Temmuz 1942'de meydana gelen ve Çavuş Romanof'un öldürülmesini ve Kızıl askerlerden Gourçev ve Smorj'un Türkiye topraklarına götürülmesi olayı olan "Kirato-Ravyan Hudut Hadisesi"ni incelemektir.⁷¹ Hudut Komisyonu heyetleri 1 Mart 1944 günü saat 10'da Gürbulak Gümrük binasında bir araya geldiler. Türk heyetinde Türk Hudut Komiseri Tümgeneral Nuri Berköz, Yarbay Kemal Çakın ve Binbaşı Tolunay vardı. Sovyet Rusya heyeti ise Sovyetler Birliği Hudut Komiseri Muavini Albay Lobof, Eksper Yarbay Beleglazof, Üsteğmen Severinof ve Tercüman Teğmen Malhazyan bulunuyordu. Berköz ve Lobofun imzaladığı protokol de Tümgeneral Berköz'e göre olay şu şekilde gerçekleşmişti: Hadise hududun 1.5 km. İran tarafında değil 335 nolu hudut taşının 200 metre kadar arazisi içerisinde gerçekleşmişti. Türkiye tarafında o gün orada bulunan kuvvetler şunlardı: 8 kişilik bir piyade devriyesi, 4 gümrük muhafaza memuru bunlardan başka o muntıkada iddia edildiği gibi 50 süvari yoktu. Bu asker ve memurlar 335 nolu hudut taşına doğru giderken Zorova'da 3 Sovyet Rusya askeri görüyorlar ve onlar da ateşle karşılık veriyorlar ve bu sırada bir Sovyet eri kollarını kaldırarak teslim oluyor diğer iki er de silahlarını atarak İran topraklarına doğru kaçıp gözden kayboluyorlar. Teslim olan er İran'ın Vormisroye vilayeti Raydin kazasından Kuroyef oğlu Vasil'dir. Albay Lobof'un ise olay hakkındaki incelemesi ise şu şekildedir. Lobof, olayın Raviyan muntikasında gerçekleştiğini ve 50 Türk süvarisi ve 9 piyade saat 8'de 335 nolu hudut taşından 1.5 km. İran arazisine geçmişler. Bu askerler Zorova dağında gizlenerek Sovyet Rusya askerlerini bekliyorlardı. Bu bölgede 19 Sovyet Rusya gözetleme noktası vardı. Bu 19 kişiden başka Türk grubu bu muntikanın güneyinde Gelendisü deresinde gizlenerek Sovyet Rusya gözetleme noktasının yolunu kestiler. Gelendisü muntikasında bu 19 kişi bu muntikadaki İran Kürtlerinin sürüsünü götürmek istemişlerdi. Saat 9'da 3 Sovyet Rusya gözetleyicisi Zorova dağındaki gözetleme yerine ilerlemekteydi. Bu esnada 3 Sovyet Rusya askerinden biri öldürülmüş diğer ikisi de Türk askerleri tarafından yakalanarak Türk arazisine götürülmüş yerinde yapılan incelemede arazide 2 Sovyet Rusya askerinin Türk askerleri ile mücadele ettikleri ve 1 Sovyet Rusya çavuşunun ölü olarak yerde kaldığı tespit edilmiştir. Saat 9'da Sovyet Rusya karakolu 5 el silah sesi duymuş ve bunun üzerine karakol alarm yaparak karakol kumandanı bir manga ile gözetleme yerine çıkmış diğer bir manga Gelendi yerine çıkmış diğer bir manga Gelendisuyu deresine gitmiştir. Sovyet Rusya askerleri yaklaşırken Türk askerleri ateş ederek geriye çekilmeye başlamış ve götürmekte oldukları sürüyü terk etmişlerdir. Ayrıca 2 Sovyet Rusya erini esir etmişler ve ölü Sovyet erini de yerde bırakmışlardır. Türk tarafında da ölü ve yaralı olmuş miktarı belli değildir. Çünkü çekilirken beraberinde ölü ve yaralılarını götürmüşlerdir. Sovyet Rusya hükümeti bu hadise üzerine bir Sovyet Rusya erinin öldürülmesi 2 Sovyet Rusya erinin ve bu hadise suçlularının cezalandırılmasını istedi. Aynı zamanda Sovyet Rusya temsilci zorla Türk topraklarına götürülen 2 Sovyet Rusya erinin

⁶⁹ BOA. TDA. 34825/137474/1 (28.12.1943).

⁷⁰ BOA. TDA. 34825/137474/4 (28.12.1943).

⁷¹ BOA. TDA. 34825/137473/3 (23.10.1944).

teslim edilmesini istedi. Buna rağmen Sovyet Rusya erleri iade edilmediği gibi suçlu askerlerle ilgili de bir cezalandırma yapılmamıştır. Loboş'un bu sözlerine karşılık Berköz şu şekilde karşılık verdi: Bizim devriyemiz bu müsademedен dönerken 336 nolu hudut taşından Türk arazisine giren 5 Sovyet Rusya atısını görmüştür. Bunlar hemen 336 taşının 200 metre Türk tarafında mevzilenerek ateş açıyor. Devriyemiz Elezi köyüne kadar gittiği zaman 15 kadar Sovyet Rusya süvarilerinin 2 km kadar Türk hududunu geçerek Kaşkol köyü harabesine kadar geldiğini ve 329 nolu hudut taşının Türk tarafında birçok Sovyet Rusya piyadesinin bulunduğu görülmüştür. Kirato Türk karakolu bu sırada bu gelenlere karşı harekete geçince Sovyet Rusya'nın Türk topraklarına giren askerleri İran topraklarına çekilmişlerdir. İki taraf 23 Temmuz 1942 tarihli "Raviyan Hudut Hadisesi" üzerinde bir karara varamadıklarından bu hadisenin iki taraf yüksek makamlarına tetkikine ve bir karar bağlanmasına karar vermişlerdir.⁷²

Türk-Sovyet heyetleri arasındaki görüşmeler devam etti. Nitekim Mayıs 1944'te iki taraf yetkilileri yeniden bir araya geldiler. İki taraf heyetleri 1942 yılı içerisinde meydana gelen bazı hudut hadiselerini nihayete ulaştırmaktı. Örneğin;

Harabe Kordon (Nado) hadisesi: 1 Ağustos 1942 tarihinde Doğubeyazıt'ın Harabe Kordon mıntkasında 119 ve 120 numaralı hudut taşları arasından Türk hududuna tecavüz eden Sovyet Rusya askerleriyle Türk askerleri arasında meydana gelen müsademedе Litovko isminde bir Sovyet Rusya askeri ölmüştü. Sovyet Rusya, Türk askerlerinin İran arazisine girerek Sovyet Rusya askerini zalimane şekilde öldürdüklerini söylemişlerdi. Bunun için durumu protesto etmişler ve tazminat talebinde bulunmuşlardı. Türk hudut makamları ise, 3 Sovyet Rusya askerinin Türk hududuna tecavüz etmesi üzerine Türk hudut devriyesinin bunların üzerine ateş açtığını ve bu sırada bir Sovyet Rusya askerinin yaralandığını ve yaralının tüfeğiyle cephanesini Türk topraklarında bıraktığını ve sürünerek İran arazisine girdiğini söylediler. Olay mahalinde inceleme yapılmış ise de o mevsimde kar olduğu için incelemenin sonraki bir tarihe bırakılmasına karar verilmişti. Bu sebeple 16 Mayıs 1944'te 120 nolu hudut taşı civarında iki taraf heyetinin toplanmasına karar verildi. Ancak Sovyet Rusya Hariciye Komiserliği, Türkiye Moskova Büyükelçiliğine gönderdiği 30 Ekim 1944 tarihli bir notada hadisenin Türk -Sovyet Rusya muhtelit komisyonu tarafından incelendiğini ancak Türk tarafının kendi askerlerinin İran hududunu tecavüz etiklerini reddettiklerinden incelemenin bir netice vermediğini, Litovko'nun öldürülmesi hadisesi hakkındaki protestosunu muhafaza eylediğini ve maktulün ailesine tazminat verilmesi meselesinin tetkik edilmesini istedi.⁷³

Kirato (Raviyan) Hadisesi: Yukarıda da bahsedildiği gibi 23 Temmuz 1942 Kirato hadisesi iki taraf askeri komisyonları tarafından yeniden incelendi. Türk tarafı, Türk askerlerinin İran hududuna tecavüz ettikleri reddettiler. Sovyet Rusya tarafı da Türk topraklarına götürülen kendi askerleri Smorj'un iade edilmesini ve öldürülen Romanov'un ailesine tazminat ödenmesini istediler. Ancak Türk tarafı verdiği cevapta, Genel Kurmay Başkanlığından alınan 7 Ekim 1944 tarihli yazıda bu hudut hadisesinde Türk tarafına teslim olan tek Sovyet Rusya askerinin Gureev oğlu Vasil adında biri olduğu ve bu şahsın da Sovyet Rusya makamlarına teslim edildiğini, Smorj isminde başka bir Sovyet Rusya askerinin ise bulunmadığını bildirdi.

⁷² BOA. TDA. 34825/137473/5 (01.03.1944).

⁷³ BOA. TDA. 34825/137482/7 (29.12.1944).

İki taraf hudut makamları bir neticeye varamadıklarından olayın iki taraf yüksek makamlarınca tetkik edilmesine karar verildi.⁷⁴

Sonuç

Ortadoğu coğrafyasında bulunan İran, bulunduğu konum itibarıyla dikkatleri üzerine çekmeyi başarmıştır. Öyle ki bu ülkenin sahip olduğu stratejik konum diğer devletlerin nazarında önemini daha da arttırmıştır. İran'ın bu stratejik önemi, İkinci Dünya Savaşı'nda da kendisini gösterdi. Nitekim İran, tarafsızlığını ilan etmesine rağmen bu savaştan etkilenen ülkelerden biri oldu. Ancak her ne kadar İran tarafsızlığını ilan edip bir denge siyaseti izlemek istese de yanlı bir tarafsızlıktan kurtulamadı. İran hükümetinin hem tarafsızlık ilan etmesinin hem de Almanya yanlısı bir politika izlemesinin sebebi, Birinci Dünya Savaşı'nda da tarafsızlık ilan etmesine rağmen topraklarının Rusya ve İngiltere tarafından işgal edilmesiydi. Dolayısıyla bu durum İran'ın İkinci Dünya Savaşı sırasındaki dış politikasını etkileyen en önemli bir faktör oldu. Ayrıca İran'ın Almanya yanlısı bir politika izlemesinin diğer bir sebebi de Almanya'nın savaşta galip geleceği düşüncesi idi. Çünkü savaşın başlarında Almanya'nın savaşı kazanma olasılığı vardı. Dolayısıyla İran hükümeti, Sovyet Rusya ve İngiltere baskısı karşısında bir süre tutumunu değiştirmeyip zaman kazanmaya çalışıp savaşın kendi lehine dönmesini bekledi. Fakat durum İran hükümetinin beklediği gibi olmadı ve topraklarının işgal edilmesiyle sonuçlandı. Ancak İran'ın işgal edilme sebebi, ülkede bulunan Almanlar değil sahip olduğu stratejik konumdu.

İran'ın, Sovyet Rusya ve İngiltere tarafından işgal edilmesi Türkiye'yi yakından ilgilendiren bir olay oldu. Türkiye her ne kadar İran'ın işgali karşısında diplomatik girişimlerde bulunsada Sovyet Rusya ve İngiltere'nin baskın etkisi nedeniyle tarafsız bir çizgi izlemeye çalışmak zorunda kaldı. Çünkü İran gibi tarafsız bir ülkenin işgal edilmesi Türkiye'nin de benzer bir tehditle karşılaşabileceği korkusunu doğurdu. Dolayısıyla bu durum Sovyet Rusya ve İngiltere için önemli olan tek gerçeğin menfaatleri olduğuydu. Ayrıca bu durum İkinci Dünya Savaşı sırasında tarafsız ülkelerin bile büyük güçler tarafından stratejik çıkarlar uğruna nasıl tehdit edilebileceğini ortaya koymasından önemliydi.

İran'ın işgali sırasında Türk kamuoyunda İran'da yaşayan Türklerin durumu büyük ilgi çekti. İran'daki Türklerin haklarının ihlal edildiği ve baskı gördüğü iddiaları gündeme geldi. Bu durum İran ve Türkiye arasında gerilimlere yol açtı. İran hükümeti Türklerin haklarının ihlal edildiğini ve baskı altına alındıklarını reddetmesinin yanı sıra ülkedeki Türklerin varlığını dahi reddetti ve bu durumu bir propaganda meselesi olarak gördü. Bu durum ayrıca İran'ın ortaya atılan iddiaların farkında olduğunun bir göstergesiydi ve sadece mevcut durumun gündeme getirilmesini istemediğini gösteriyordu. Bunun dışında bilhassa İran basınında çıkan makalelerde İranlıların ülkede yaşayan Türklere bakışlarını da ortaya atması açısından önemliydi. Çünkü İran basını Türklerin baskı altında olduklarını reddetmelerinin yanı sıra İran'da yaşayan Türk olmadığını ve üstelik Türkçe konuşanların da İranlılar olduklarını yazıyordu. Kısacası bu durum İran'daki Türklerin varlığının dahi kabul edilmediği gerçeğini ortaya koydu.

Türkiye'yi savaşta ilgilendiren bir diğer konu da Türk-İran hududunda yaşanan olaylardı. 1941 yılı sonlarında başlayan ve 1943 yılının sonuna kadar devam eden hudut bölgesi anlaşmazlıkları zaman zaman Türkiye- Sovyet Rusya ilişkilerinin gerginleşmesine neden oldu. Tüm bu yaşanan hadiseler karşısında Türkiye'nin tavrı başından sonuna kadar

⁷⁴ BOA. TDA. 34825/137482/7.

net oldu Ayrıca Türkiye, Moskova ile yaptığı yazışmalarda çatışmadan uzak sorun çözmeye yönelik bir üslup kullandı. Bu olaylarda dikkat çeken bir nokta da başka bir ülke topraklarında söz sahibi olan Sovyet Rusya'nın, İran'ın egemenlik haklarını ihlal ettiğidir. Nitekim bu olaylar her ne kadar Sovyet Rusya askerleri ile Türk askerleri arasında yaşansa da olayların vuku bulunduğu yer Türk ve İran topraklarıydı. Burada İran, hiçbir şekilde söz söyleme hakkına sahip olmadı. Bunun dışında 1943 yılında Sovyet Rusya ve Türkiye arasında kurulan komisyonun olayların aydınlatılması için yaptığı çalışmalar önemli bir gelişme gibi görülse de Sovyet Rusya'nın tavrı dikkat çekicidir. Nitekim Sovyet Rusya bu olayların aydınlatılmasını değil de olayların sürümceimde kalmasını istediğini göstermektedir. Örnek vermek gerekirse 1942 yılında gerçekleşen Heretil olayının araştırılması sırasında Sovyet Rusya heyetinin, Türkiye'nin çizdiği haritanın yanlış olduğunu iddia etmesi bunun açık bir göstergesidir. Buna karşın Türk heyetin ise olayların aydınlatılması ve iki ülke arasında gerginliğe mahal vermemek için çalıştığı görülmektedir. Bu sebeple Sovyet Rusya'nın takındığı tavır 1943-1944 yıllarında kurulan heyetlerin çalışmalarını boşa çıkardı. Kısacası Türk-İran sınırında yaşanan gerginliklerin çözümü için girişimler yapılsa da Sovyet Rusya'nın uzlaşmaz tutumu sorunların çözümsüz kalmasına neden oldu.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Türk Diplomatik Arşivi

Sürelî Yayınlar

Bugün. "İran Ordusu Uyanık" (22 Ağustos 1941), 1-2.

Cumhuriyet. "İran Meselesi ve Dünya'daki Akisleri" (26 Ağustos 1941), 3-4.

Cumhuriyet. "İran'a Yapılan Tecavüz" (26 Ağustos 1941), 3-4.

Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

Abrahamian, Ervand. *Modern İran Tarihi*, Çev. Dilek Şendil. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Ahmadi, Nemat ve Sadeghi, Yunes. "Cengi Cehani Devvom Huzur-ı Müttefikin der İran (ba Takid ber Nekşi İngiliz)." *Pojoheşname-i Tarihi* 8, no. 32 (1392 [2013]): 1-21.

Akdevelioğlu, Atay ve Kürkçüoğlu, Ömer, "Ortadoğu'yla İlişkiler", *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, 1919-1980*. Cilt 1. Editör Baskın Oran, 357-370. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.

Armaoğlu, Fahir. *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.

Barutçu, Faik Ahmet. *Siyasi Anılar, 1939-1954*. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1977.

Benhür, Çağatay "İkinci Dünya Savaşında İran'ın İşgali ve Türk Basını (1941)." *Turkish Studies* 10, no. 9, (2015): 75-104. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8319>

Bor, Yunus. "İkinci Dünya Savaşı'nda İran ve Türkiye ile İlişkileri 1939-1947." Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2022.

Eshraghi, F. "The Immediate Aftermath of Anglo-Soviet Occupation of Iran in August 1941." *Middle Eastern Studies* 20, no. 3 (1984): 324-351.

- Ghani, Cyrus. *Iran and the Rise of Reza Shah From Qajar Collapse to Pahlavi Rule*. London: I.B. Tauris, 2001.
- Gökçe, Orhan Rahmi. "İran Meselesi Karşısında". *Anadolu*, 11 Ağustos 1941, 1-2.
- Gönlübol, Mehmet ve Sar, Cem. *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2013.
- Görgeç, İsmail. "Rus Kaynaklarına Göre Kafkaslarda Rus-Alman Nüfuz Mücadelesi (1933-1945)." Doktora tezi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, 2021.
- Gürakar, Tolga. *Türkiye ve İran Gelenek, Çağdaşlaşma, Devrim*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- Hasanlı, Cemil. *Soğuk Savaşın İlk Çatışması İran Azerbaycanı*. İstanbul: Bağlam Yayınları, 2005.
- Hüseyini, Seyyid Nasır. "Aya İşgali Nizami İran der Cengi Cihani Devvom Yek Ameliyat Mürekkeb Bud?" *Feslname-i Ulum ve Fununi Nizami 11* (1386 [2007]): 1-17.
- Kara, Polat. "Türkiye-İran İlişkileri (1923-1960)." doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010.
- Koçak, Cemil. *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*. İstanbul: İletişim yayınları, 2023.
- Liddell, Hart Basil. *İkinci Dünya Savaşı Tarihi*. Çev. Kerim Bağrıaçık. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Matini, Calal. "İngiliz Devletinin İran Politikasına İlişkin Tarihi Belgeler." çev. Abdüsselam Bilgen, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 33, no. 1-2 (1990): 31-35.
- Mekki, Hüseyin. *Tarih-i Bist Sale-i İran*. Cilt 7. Tehran: İntişart-ı İlmi, 1380.
- Rezun, Miron. *The Soviet Union And Iran Soviet Policy in Iran from the Beginings of the Pahlavi Dynasty until the Soviet Invasion in 1941*. Geneve: Sijthoff & Noordhoff International Publishers, 1981.
- Sadak, Necmeddin. "İran'ın İşgali Harbi Kazandırır mı?" *Akşam*, 28 Ağustos 1941, 1-2.
- Sadak, Necmeddin. "Türk Efkariyumumiyesi İran'ın İşgali Sebeplerini Haklı Göremez." *Akşam*, 26 Ağustos 1941, 1-2.
- Şehitoğlu, Mustafa. "İkinci Dünya Savaşı'nda ve Sonrasında İran (1938-1953)." Doktora tezi, Fırat Üniversitesi, 2017.
- TBMM Meclis Tutanakları*, D.6, C.21, T.3, B.3, (1941).
- Tuncer, Hüner. *İsmet İnönü'nün Dış Politikası 1938-1950-İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2022.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. "İran Türkleri". *Yeni Sabah*, 11 Birinci teşrin 1941, 1-2.
- Yalçın, Hüseyin Cahit. "Yeni Hükümetler". *Yeni Sabah*, 19 Eylül 1941, 1-2.

Summary

The Second World War began when German armies entered Polish territory on September 1, 1939. Iran was one of the states most affected by this war. Before the outbreak of the war, Iran tried to establish cordial relations with its close neighbors such as Turkey and Afghanistan in order to guarantee its territory. After the war started, Iran declared its neutrality and tried to stay out of the war. However, Iran, which was in an important position for Soviet Russia and Britain, was exposed to pressure from these two states. The reason for this pressure was that the Persian Gulf was the safest way to deliver aid to Soviet Russia in wartime. In addition, any threat from the Germans in Iran to India, a British colony, could put Britain in a difficult situation. For these reasons, although Iran declared its neutrality, it was invaded by Soviet Russia and Britain on August 25, 1941.

Turkey, which declared its neutrality after the start of the war, was closely following Iran. As a matter of fact, the invasion of Iran caused great surprise in Turkey. The reason for this was that Turkey, just like Iran, had declared its neutrality and yet it was invaded. This situation showed Turkey that being neutral was not important and that states like Britain could do anything for the sake of their interests. Apart from this, another importance of Iran for Turkey was the large Turkish population there. The Turks there were exposed to oppression after Soviet Russia's occupation of the region. When this situation made an overwhelming impression both in Turkish political circles and in the press, it caused tension between Turkey, Iran and Britain. In particular, 'Yeni Sabah' newspaper columnist Hüseyin Cahit Yalçın's article on Turks in Iran under pressure led to indignation in Iran and disturbed the Britain. The Iranian government and press declared that the Turks were not being suppressed as Yalçın wrote and that what he wrote did not reflect the truth. In the same way, the Britain wanted Yalçın to remove the parts of his article related to the Britain, but Turkish political circles did not accept this.

After Soviet Russia occupied the northern regions of Iran, some incidents began to occur on the Turkish-Iranian border. These incidents were caused by soldiers from both sides crossing the border to the other side. During this time, clashes began to occur from time to time between soldiers from both sides. Following these incidents, the Soviet Russian government summoned the Turkish Ambassador in Moscow to protest the incidents and demanded that an investigation be conducted in the region and the criminals be punished. However, despite this, the incidents on the border did not end. While these complaints by Soviet Russian authorities continued, Turkey also protested the situation due to the border incidents caused by Soviet Russian soldiers. This protest was made to the Soviet Russian government through the Turkish Embassy in Moscow. The Soviet Russian Government responded to Turkey upon this protest. In the response, it was stated that Turkey's protest was based on incorrect intelligence and therefore was not accepted. As the incidents caused by soldiers from both sides continued to occur frequently, the Turkish Ambassador in Moscow was frequently summoned to negotiations by the Soviet Russian government. During these negotiations, it was requested that the necessary measures be taken to prevent border problems. However, the Turkish Ambassador in Moscow said that the incidents always occurred in the same way on the Iranian border, and therefore the reason for these incidents was that the Soviet Russian soldiers lost their way in this area because the terrain they were in was very foreign to them, and therefore they entered the border, and this situation caused the Turkish soldiers to clash. The Ambassador also informed the Soviet Russian authorities that if they warned their own border authorities to prevent such incidents, such incidents would not occur. The Ambassador even had a meeting with Molotov during this time. During the meeting, he said that these incidents occurred since the Soviet Russian border officials did not show the necessary attention and care, and asked Molotov to give effective orders to his own border officials. However, Molotov did not accept the accusations. Molotov told the Ambassador that they had taken the necessary precautions on the border and that it was normal for such incidents to occur since they were in a state of war.

Following these incidents on the Turkish-Iranian border, Soviet Russian and Turkish delegations began work in 1943 to investigate these incidents. However, Soviet Russian officials objected to the Turkish delegation's responses regarding how the incidents had occurred. For example, in the Heretil issue, Soviet Russian officials claimed that the Turkish border map was incorrect and that the incident had occurred outside Turkish territory according to their own map and that the invasion had been carried out by Turkish soldiers. Thereupon, it was decided that the clarification of the incidents would be left to higher authorities. A military commission consisting of delegations from both sides met again on March 1, 1944 to investigate the border incidents. The commission's aim was to examine the incidents that had occurred in 1942. Some of these incidents were the Harabe Kordon (Nado) incident that occurred in the Harabe Kordon area of Doğubeyazıt on August 1, 1942, and the Kirato (Raviyan) incident of July 23, 1942. However, the Soviet Russian delegation again did not accept the Turkish delegation's responses about how the incidents had happened. Thereupon, it was decided to leave the incidents to higher authorities for clarification.